

Żbikowska, Małgorzata

"Polacy w niewoli angielskiej w latach 1803-1814", Stanisław Kirkor, Kraków 1981 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 72/4, 805-806

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

syntetycznego spojrzenia oraz ocen wartościujących (z wyjątkiem stereotypowych pochwał). Autorzy podają tu wiele nader szczegółowych informacji, które z powodzeniem można by pominąć (np. wyliczenie nazwisk pisarzy, którzy odbyli w Tomaszowie spotkania autorskie, por. s. 550 n.).

Fragmety dotyczące roli przemysłu w życiu dzisiejszego miasta zawierają bezkrytyczną afirmację jego rozwoju. Brak natomiast informacji o znanym powszechnie zagrożeniu ekologicznym. Podobne zastrzeżenia można by mnożyć.

W większości rozdziałów pracy wykorzystano archiwalia, wytworzone głównie przez władze miasta i nadrzędną administrację. Uwzględniono także prasę wychodzącą w Łodzi, Piotrkowie i samym Tomaszowie. Niewielka liczba pozostających do dyspozycji źródeł narracyjnych, pamiętników czy reportaży, odbiła się na niedostatku informacji o świadomości społecznej, życiu codziennym itd. Z wyjątkiem fragmentów autorstwa B. Wachowiczki niewiele jest też porównań, choćby z miastami łódzkiego okręgu przemysłowego; czytelnik nie jest zatem w stanie ustalić, jakie zjawiska, procesy i fakty były tomaszowską specyfiką, jakie zaś można uznać za prawidłowość.

A. S.

Stanisław Kirkor, *Polacy w niewoli angielskiej w latach 1803—1814*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1981, s. 232.

Ostatnio ukazała się bardzo interesująca praca St. Kirkora poświęcona losom polskich żołnierzy formacji napoleońskich w niewoli angielskiej. Monografia tym cenniejsza, iż losy jeńców w dobie napoleońskiej nie były nigdy tematem bardziej szczegółowych rozważań. Ustalenie listy żołnierzy i oficerów pochodzenia polskiego w niewoli wymagało przeprowadzenia bardzo żmudnych badań w wielu archiwach brytyjskich. Obok rozmiarów koniecznej kwerendy duże utrudnienia niósły ze sobą same źródła. Nagminne zniekształcanie polskich nazwisk w spisach jeńców wymagało od autora wielkiego nakładu pracy dla ustalenia pochodzenia ich mutacji i identyfikacji poszczególnych osób. Te niewątpliwie pracochłonne zabiegi pozwoliły na uzyskanie imponujących efektów. Autorowi udało się ustalić imienną listę 770 polskich oficerów i żołnierzy, którzy dostali się do niewoli angielskiej w latach 1803—1814. Lista ta została opublikowana w drugiej części pracy wraz ze wszystkimi danymi, które udało się autorowi ustalić, a więc: pochodzenie, stopień wojskowy, miejsce pobytu w Anglii, data i rodzaj zwolnienia, ewentualne dalsze losy. Każda pozycja opatrzona została przypisem źródłowym.

Natomiast w części pierwszej, autor starał się przedstawić ogólny obraz sytuacji jeńców napoleońskich (ze szczególnym uwzględnieniem Polaków) w niewoli angielskiej. Z kart książki wyłania się wstrząsający obraz sytuacji jeńców-żołnierzy na „pontonach”. Ten sposób przetrzymywania jeńców na starych statkach zakotwiczonych na stałe u nadbrzeży, był znany także w innych państwach europejskich, ale jedynie w Hiszpanii przybierał formy równie nieludzkie. Natomiast 13 000 istnień ludzkich pochłonął obóz jeniecki na Cabrerze. Sytuację jaka tam panowała najlepiej charakteryzuje wspomniany na kartach pracy przypadek kanibalizmu jaki miał tam miejsce. W przeciwieństwie do sytuacji jeńców-żołnierzy (jedynie Cabrera była nieco bardziej „demokratyczna”) sytuacja oficerów była zupełnie dobra. Najczęściej byli oni zwalniani „na słowo” z obowiązkiem osiedlenia się w wyznaczonym miasteczku. Znajdowali się tam pod nadzorem i opieką specjalnie wyznaczonego przez rząd agenta. Ludność miejscowa najczęściej odnosiła się do nich bardzo dobrze (szczególnie w Szkocji). Z czasem ożywione kontakty towarzyskie między jeńcami a ludnością stały się powodem do obaw ze strony Admiralicji, której podlegali jeńcy. Oficerowie otrzymywali od rządu angielskiego skromną pensję, która była zwiększana jeśli oficer przebywał w niewoli wraz z rodziną. Oficerowie mieli także znacznie większe szanse na zwolnienie w ramach wymiany. Osiedlenie „na słowo” pociągało za sobą konieczność złożenia przysięgi, iż oficer nie będzie się starał

uciec. Autor zaobserwował i ukazał szalenie interesującą prawidłowość. O ile angielscy oficerowie przebywający „na słowo” w niewoli francuskiej nigdy nie podejmowali ucieczek mając szacunek dla danego słowa honoru, o tyle Francuzi i Polacy uważali za swój obowiązek przede wszystkim walkę za ojczyznę, a nie wierność słowu danemu nieprzyjacielowi, stąd często podejmowali ucieczki. Autor słusznie łączy ten fakt z szerszym procesem zmian w mentalności społecznej jakie dokonały się w epoce rewolucji francuskiej.

Praca St. Kirkora jest nie tylko bardzo interesującą monografią poświęconą mało znanym epizodom epoki napoleońskiej, ale daje także podstawę źródłową dla dalszych badań nad tym tematem.

M. Ż.

Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832—1939, red. Czesław Strzeszewski, Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1981, ilustr.

Książka jest zarysem dziejów myśli i działalności społecznej, prowadzonej z bezpośredniej inspiracji bądź pod patronatem Kościoła katolickiego, choć nie pomija również mniej ortodoksyjnych poglądów i postaw. Autorzy nie precyzują w sposób zadowalający definicji „katolicyzmu społecznego”, co daje się odczuć szczególnie dla okresu przed ogłoszeniem encykliki *Rerum Novarum*. Pierwsza część zamyka się zresztą w latach 1832—1918, co oznacza jak gdyby deprecjację cezury 1891 r., po której można przecież mówić o kształtowaniu się doktryny. Omawia się w niej kolejno sytuację w trzech zaborach. Musi to utrudnić próbę spojrzenia na wspólne cechy ówczesnej katolickiej myśli i działalności społecznej, szczególnie w sytuacji, gdy na kartach książki sąsiadują ze sobą radykałowie w rodzaju Aleksandra Puławskiego czy Piotra Ściegiennego, organizatorzy bractw trzeźwości i zwolennicy bardziej lub mniej tradycyjnych form filantropii (np. Edmund Bojanowski).

Znacznie obszerniejsza część druga dotyczy okresu międzywojennego; w poszczególnych rozdziałach przedstawiono tu kolejne etapy rozwoju katolickiej myśli społecznej, publicystykę i popularyzację jej dorobku, katolickie partie polityczne, ruch związkowy i organizacje społeczno-kulturalne (wyodrębniając osobno Akcję Katolicką), stowarzyszenia filantropijne itd. Na szczególną uwagę zasługują fragmenty dotyczące miejsca zagadnień społecznych w wypowiedziach przedstawicieli hierarchii duchownej oraz próba ukazania recepcji myśli katolickiej w życiu społecznym Polski przed 1939 r. Są to więc ustępy o charakterze podsumowującym, których zabrakło w części pierwszej. Zawierają też one liczne odniesienia do współczesności; podobne akcenty dominują w posłowie pióra Janusza Zabłockiego.

Znaczne partie książki są nowym ujęciem wyników dawniejszych badań jej autorów; dotyczy to w szczególności części pierwszej (Ryszard Bender i Czesław Strzeszewski). Ogólniejsze tło historyczne słusznie zostało zarysowane bardzo oszczędnie. Ponad tysiąc przypisów odsyła do literatury przedmiotu i publicystyki katolickiej różnych odcieni; sporadycznie powoływane są archiwalia. Tom zaopatrzoneo w streszczenia w językach kongresowych oraz indeksy. Czytelnik dotkliwie odczuwa brak bibliografii.

A. S.

The American and European Revolutions, 1776—1848: Sociopolitical and Ideological Aspects, wyd. Jarosław Pełenski, University of Iowa Press, Iowa City 1980, s. XVIII, 412, ilustr.

Książka jest zbiorem 16 referatów wygłoszonych na konferencji z udziałem historyków polskich i amerykańskich, która odbyła się w Iowa City na przełomie września i paździer-